

AĞRI'DA BULUNAN HATTATI VE MÜZEHHİBİ BİLİNMEYEN TEZHIPLİ BİR EL YAZMASI ÖRNEĞİ AN ILLUMINATED MANUSCRIPT SAMPLE WHOSE CALLIGRAPHER AND ILLUMINATOR IS UNKNOWN IN AĞRI

Yusuf ÇETİN* - Müzahir KILIÇ**

Özet

Doğudan Anadolu'ya gelen göç ve akınların Anadolu'daki ilk uğrağı olan Ağrı bölgesi, stratejik konumu nedeniyle tarih öncesi dönemlerde olduğu gibi tarih dönemlerinde de önemini korumuş, tabii kaynakları ile tercih edilen bir yerleşme bölgesi olmuştur. Aynı zamanda bir geçiş bölgesi olduğu için bünyesinde birçok uygarlığın izlerini saklayan Ağrı, zengin taşınır kültürel mirası ile Anadolu coğrafyasında özel bir konuma sahiptir. Bölgede daha çok birer aile yadigârı olarak sahipleri tarafından saklanan taşınır kültür varlıkları, tarihi, estetik ve ekonomik değerleri hakkında bilgi sahip olunmadığı için yeterince korunamamakta, ilgisizlik yüzünden birçoğu çürümeye terk edilmektedir. Ayrıca ilde bir müze olmadığı için bu eserlerin çoğu eski eser kaçakçılarının eline düşerek ülke dışına kaçırılmaktadır. İncelememize konu olan tezhipli el yazması il sınırları içinde aynı kadere sahip onlarca taşınır kültür varlığının sadece bir örneğini oluşturmaktadır.

Hafız Osman tarzı nesih karakteri bir hat ile yazılmış olan el yazması oldukça kötü durumdadır. Deri kabı, deri cildi ve tezhipli yapraklarının büyük bir bölümü iyice tahrip olmuş ve yırtılmıştır. Hattatı, müzehhebi ve tarihi kesin bilinmeyen el yazması bezeme özelliklerinden yola çıkılarak 19. yüzyıl sonlarına mal edilebilir. 19. yüzyıl Osmanlı tezhip sanatında sık sık karşımıza çıkan natüralist bitki formları, kenger yaprakları gibi Batı etkili motifler yerel bir tema ile oldukça acemice ele alınarak süslenmiştir. Bu örnekten yola çıkılarak geleneksel Osmanlı tezhip sanatının taşrada da 19. yüzyılın sonlarına kadar varlığını kesintisiz bir biçimde devam ettirdiği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Tezhip Sanatı, El Yazması, Ağrı ili, Kültür varlıkları, Koruma

* Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, e-posta: www.yusufcetin04@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü.

Abstract

Ağrı region, as the first place encountered during the immigrations and incursions from East to Anatolia, has always preserved its importance both in prehistoric and historic periods due to its strategic location; and it has been a place preferred for settling due to its natural resources. In addition, since it is a transmission region, Ağrı, retaining the traces of many civilizations due to being a transmission zone, has a significant place in Anatolian geography along with its rich movable cultural heritage. The movable cultural properties, which are mostly kept as family inheritance by their owners, are not sufficiently preserved and most of them are left to decay, since their historical, esthetic and economic values are not known. Moreover, as there is not a museum in the city, most of the cultural properties are smuggled abroad.

The illuminated manuscript, which is the subject of this study, is one of the examples of many of the movable cultural properties sharing a similar destiny in Ağrı. The manuscript, which was written with Hafız Osman styled and naskh charactered calligraphy, is in fairly bad condition. Its leather cover, leather binding and most of its illuminated pages are damaged and torn. The manuscript whose calligrapher, illuminator, and date is not known exactly, can be estimated to belong to the 19th century in terms of its adornment features. The European motives such as naturalist herbal forms and acanthus leaves, which we frequently encounter in the 19th Ottoman gilding art, had been used unskillfully. Departing from this case, it can be seen that the Ottoman gilding art continuously survived till the end of the 19th century, also in the provincial areas.

Keywords: Ottoman Gilding Art, Manuscript, Ağrı, Cultural properties.

Giriş

Bu çalışmanın amacı incelememize konu olan tezhipli el yazması örneği bağlamında il sınırları içinde aynı kadere sahip el yazmaları ve diğer taşınır kültür varlıklarının durumuna dikkat çekerek araştırmacıları bölgeye yönlendirmek ve bu nadide eserler ile ilgili acil koruma tedbirlerinin alınarak gelecek nesillere ulaştırılmasını sağlamaktır. Ülkemizde son yıllarda 19. yüzyıla ait pek tanınmayan yazma eserler ile ilgili araştırmalar artmış, bu alandaki literatüre yeni yayınlar kazandırılmıştır (Bayhan, vd. 2008, Bilen, 2001, Bilen, 2013.). Çalışmamıza konu olan bu tezhipli el yazması ile ilgili tanıtım dışında (Çetin, 2012: 215) kapsamlı bir çalışma yapılmamış, bu çalışmada tezhipli el yazması tüm özellikleri ile ayrıntılı bir biçimde ele alınarak 19. yüzyıl Osmanlı tezhip sanatı içindeki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Doğu Anadolu yaylasının İran sınırında coğrafi ve tabii durumu itibari ile tipik bir karakter gösteren Ağrı, kuzeyinde Iğdır, batısında Erzurum ve Muş, güneyinde Bitlis ve Van illeri ile çevrili olup doğuda İran sınırını teşkil etmektedir. Doğudan Anadolu'ya gelen göç ve akınların Anadolu'daki ilk uğrağı olan Ağrı bölgesi, stratejik konumu nedeni ile tarih öncesi dönemlerde olduğu gibi tarih dönemlerinde de önemini korumuş, tabii kaynakları ile tercih edilen bir yerleşme bölgesi olmuştur (Çetin, 2012: 9). Bir geçiş bölgesi olduğu için bünyesinde birçok uygarlığın izlerini saklayan Ağrı ve çevresinin tarihi ile ilgili yeterli araştırmalar yapılmamıştır. Ancak, son yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında M.Ö. 4. binden itibaren yerleşim bölgesi olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Özfirat, 2001: 71, Özfirat, 2004: 89-102). M.Ö. 4. bin yıllarından itibaren zengin uygarlık izlerinin görülmeye başladığı bölge, Yavuz Sultan Selim'in İran seferi ile Osmanlı topraklarına katılmış ve hızlı bir yapılaşma sürecine girmiştir. 1288, 1291 ve 1318 tarihli salnamelere bakıldığında Ağrı ve çevresinin cami, mescit, tekke, zâviye, türbe, han, hamam, çeşme, köprü ve dükkânları ile oldukça bayındır bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bölgenin sınırdan bulunmasından dolayı sık sık işgaller yaşanmış ve büyük yıkımlar olmuştur (Çetin, 2012: 9). Bölge halkı ellerindeki taşınır kültür varlıklarının ekonomik, tarihi ve estetik değerleri konusunda yeterli bilince sahip olmadığı için bu zengin değerleri yeterince koruyamamakta bakımsızlık ve ilgisizlik yüzünden çoğu yok olma süreci ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca ilin sınırdan bulunması taşınır kültür varlıklarının yurt dışına kaçırılmasını da kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmada incelediğimiz tezhipli el yazması il sınırları içinde aynı kadere sahip onlarca taşınır kültür varlığının sadece bir örneğini oluşturmaktadır. İsmi yayımlanmaması koşulu ile fotoğraflarını çekmemize ve yayınlamamıza izin veren bu eserin sahibi, yazmanın dedesinden kendilerine miras kaldığını ve manevi hatırasından dolayı sakladıklarını belirtmiştir.

Geleneksel Türk-İslam sanatlarının önemli bir kolu olan hat ve tezhibin en çok kullanıldığı alan el yazması kitaplarıdır. Hat sanatı, kamış kalem ve is mürekkebinin işbirliğiyle, insan elinin vücuda getirdiği bir çizgi sanatıdır (Derman, 1976: 53). Hazret-i Muhammed'den sonra, Kur'an-ı Kerim'in toplanması, İslam dininin bilime verdiği önemin etkisiyle çok sayıda kâtip yetişmiş, yazı da, doğal olarak büyük aşamalar göstererek mimarlık, bezeme ve musiki gibi önemli bir sanat kolu olmuştur (Sözen, 1988: 92). İslam yazısı, Atlas Okyanusu'ndan Endonezya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafi sahada yaşayan Müslüman milletler tarafından kullanılan ve kökü, M.Ö. 6. yüzyılda kuzeybatı Arabistan'da bugünkü Ürdün ve Filistin topraklarında görülen Arap asıllı Nabat adlı bir topluluğun alfabesine dayanmaktadır. Önceleri sade bir şekilde gelişen bu yazı, İslam'ı kabul eden milletlerin sanatkârları tarafından geliştirilerek başta kitaplarda olmak üzere her yerde kullanılmıştır (Alpaslan, 2002: 267). Özellikle Türkler, Arap yazısının üstün bir estetik düzeye ulaşmasında önemli rol oynamış ve onu güzel sanatların bir dalı haline getirmiştir. Osmanlı döneminde en parlak zamanını yaşayan hat sanatı 15. yüzyılın ortalarına kadar Yakût-ı Mustasımî'nin etkisi altında kalmıştır. Bu yüzyılda yetişen Şeyh Hamdullah (1429-1520) Yakût-ı Mustasımî'nin aklam-ı sitte (muhakkak, reyhanî, sülüs, neshî, tevkî ve rık'a) olarak belirleyip koyduğu kurallarında bazı değişiklikler yaparak Arap yazısını daha yumuşak bir görünüm kazandırmıştır. Osmanlı dönemi hat sanatında 17. yüzyıla kadar Şey Hamdullah üslubu etkisini sürdürürken bu yüzyılda yetişen Hafız Osman (1642-1698) ile hat sanatı klasik dönemin doruk noktasına ulaşmıştır. Bu tarihten sonra yetişen tüm hattatlar Hafız Osman'ın ekolünü sürdürmüşlerdir (Rado, 1984, Ülker, 1987, Derman, 1992, Baltacıoğlu, 1993, Serin, 2010).

“Altınlamak” manasına gelen tezhip kelimesi ise, ezilerek fırçayla sürülecek hale getirilmiş olan varak altın ve muhtelif renklerin kullanılmasıyla gerçekleştirilen, parlak ve cazip bir kitap sanatıdır (Çiçek, 1999: 108). Tezhip kelimesi yalnız altın yaldızla yapılan işleri ifade etmez. Türk üslubunda yapılan bazı çiçek dalı, çiçek demeti, çiçek minyatürlerinde yalnız boya kullanıldığı halde bunlara da tezhip denilmektedir (Özcan, 2002: 300). İslam sanatında sayfaları tezhiple süsleme geleneğinin 9 ve 10. yüzyılda istinsah edilen Kur'an nüshalarında başladığı söylenebilir. Ortaçağ ve sonrasında bir tür itibar göstergesi olarak tezhipli Kur'anların hediye edildiği görülür (Tanındı, 1999: 120). Yüzyıllar içinde renk ve motif bakımından zenginleştirilen tezhip sanatını 13. yüzyılda Anadolu Selçukluları yüksek bir seviyeye çıkarmışlardır (Özcan, 202: 300). Tezhip sanatı, Osmanlı döneminde Kur'an-ı Kerim ve diğer el yazmalarının yanı sıra ferman, berat gibi resmi evrakların süslemesinde de kulla-

nılmaya başlanmış, böylece Türk tezhip sanatı en parlak devrini yaşamıştır. 18. yüzyılın başlarından itibaren klasik tezhip üslubu oldukça değişmiş, Avrupa'nın Barok ve Rokoko sanatı etkisi altına girerek klasik motifler yerini vazo, saksı veya sepetler içinde gölgeli boyanarak hacim kazandırılmış çiçekler, buketler, kurdeleler, perdeler, fiyonklar tezhiplerin yeni bezeme öğeleri olmuştur (Tanındı, 1999: 125).

Hattatı ve Müzehhibi Bilinmeyen Tezhipli Bir El Yazması

İncelmemize konu olan el yazması Ağrı'da bulunmuş olup hattat ve müzehhibi bilinmemektedir. Ancak, yazmanın zahriye sayfasının ortasında bulunan mühür baskısında "Ahmet Şerif" yazısı ile Arapça "307" sayısı bulunmaktadır. Osmanlı döneminde binli rakamların genelde zikredilmediği, yüzler hanesi ile özellikle doğum tarihlerinin telaffuz edildiği bilinmektedir. Hatta kimi yapıların kitabe levhalarında da tarih anlamında bu tür kullanımlar söz konusudur. Muhtemelen kitap sahibine ait olması gereken bu mühürdeki 1307, Ahmet Şerifin doğum tarihi veya yazmanın tarihi, mühür de söz konusu kişinin muhtemelen imzası ol-

13 x10 cm. ebatlarında olup yanları dikişlidir. Miklepli kapağın ağız kısmı birer cm. aralıklarla açılmış yuvarlak deliklerle süslenmiştir. Orta kısmında, kapağı önden tutturmak için deriden bir kilit ipi bulunmaktadır. Yanlardan dikişle tutturulan 2 cm. genişliğinde 11 cm. uzunluğundaki deri taşıma kayışı kopmuştur (Foto. 1).

10,5 x 8,5 cm. ebatlarındaki el yazmasının miklepli, deri bir cildi bulunmaktadır. Cildin sırt kısmı yıprandığı için sonradan bir kumaş parçası ile dikilmiştir. Cildin üzerinde, en dışta iki cetvel halinde kalıpla çökertme yapılarak çerçeve oluşturulmuştur. Aynı çerçevenin mikleple kısmında da bulunmaktadır. Bu yalın çerçevenin dışında ciltte başka bir bezeme bulunmamaktadır (Foto.2).

Derleme bir eser olduğu anlaşılan el yazmasının birinci bölümünü Kur'an-ı Kerim'deki En'am süresiyle, diğer meşhur sureleri ihtiva eden En'am oluşturmaktadır. Yazmanın ikinci bölümünü Allahü teâlânın güzel isimlerini içeren Esmâ-ül Hüsnâ ve geçtiği ayetler, üçüncü bölümünü Hz. Muhammed'in görünüşünü, hal ve hareketlerini ve ahlakını anlatan Hilâye-i Şerif, dördüncü bölümünü de çeşitli sırların, tılsımların yer aldığı Kenzül Esrar oluşturmaktadır. Oldukça yıpran-

Fotoğraf 1 - Yazmanın deri muhafazalığı. / *The leather protector of the manuscript.*

malıdır. Mührün sahiplik anlamına geldiği gibi imza anlamına geldiği de düşünüldüğünde Ahmet Şerif'in söz konusu el yazmasının sahibi olma ihtimali yanında hattatı olma ihtimali de bulunmaktadır.

Deriden yapılmış bir kaba sahip olan yazmanın bu kabı

mış durumda olan yazma, Osmanlı dönemi el yazma kitaplarda yaygın olarak kullanılan, âhâri dinlendirilmiş, düzgün mührelenmiş (Yazır, 1974: 198-202), saman sarısı renginde kâğıtlar üzerine yazılmış ve tezhiplenmiştir.

Siyah mürekkebin kullanıldığı hatlar kalemle yazılmış olup çok düzgün değildir. Diğer adı midad olan ve yazı yazmaya mahsus boya anlamına gelen mürekkebin

rer durak (nokta) konmuştur (Aksu, 1999: 131-138). Oldukça basit bezemelere sahip olan el yazmasının tezhip özellikleri göz önüne alındığında 19. yüzyıl

Fotoğraf 2 - Yazmanın deri cildi. / The leather binding of the manuscript.

Osmanlı döneminde çeşitli bileşenlerle üretildiği bilinmektedir. Siyah mürekkep is ya da kimyevi maddelerden üretilmekte idi (Yaman, 2002: 283-288, Yağan, 1992: 84-91). El yazması Osmanlı sanatında 17. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılan Hafız Osman tarzı nesih karakteri bir hat ile yazılmıştır. Ancak, sayfa aralarında yer yer süsleme amaçlı sülüs örneklerine de rastlanmaktadır. Yazmada sayfa numaralarına yer verilmemiş olup sol sayfaların alt sağ köşelerine sayfanın ilk kelimesi yazılmak sureti ile belirlenmiştir.

Yazmanın bezemelerine gelince, eserin ilk iki sayfasına serlevha tezhibi son sayfasına ise hâtime tezhibi yapılmıştır. Ayrıca sure veya konu başlarına sûrebaşı tezhibi, başta Fatiha ve Bakara surelerinde olmak üzere yazmanın bazı sayfalarında satır aralarına beyne's-sütur da uygulanmıştır. Âyet veya cümle sonlarına ise tezhipli ve etrafında mavi, yeşil, turuncu renklerden küçük noktalar halinde yapıkların bulunduğu basit hatâyî motifleri biçiminde bi-

Osmanlı tezhip sanatının bazı özelliklerinin yerel tema ile oldukça acemice uygulandığı görülmektedir.

Yazmanın birinci bölümünü oluşturan En'am kısmının ilk iki sayfasına serlevha tezhibi uygulanmıştır (Foto. 3).

Fotoğraf 3 - En'am bölümünde serlevhalar. / The captions in the En'am section.

Fatiha süresi ile Bakara suresinin ilk 4 âyetinin bulunduğu bu iki sayfada yer alan tezhipler oldukça sade bir özellik göstermektedir. Sayfalar dıştan içe doğru mavi, sarı ve yeşil renkte kademeli çerçevelerle çerçeveslendiril-

Fotoğraf 4 - Sure başlarında tezhip. / The gilding at the beginning of the Surah.

dikten sonra başlık kısımları üçgen alınlık biçiminde düzenlenmiştir. Ortadaki yeşil renkli geniş çerçevenin içerisi tezhiplendirildikten sonra iç kenarlarına kırmızı ve yeşil renklerle küçük yaprak motifleri ve çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Kırmızı renkli küçük çiçekler üçgen alınlıkların iç kısımlarında da bulunmaktadır. Çerçeve cetvelleri oldukça düzgün bir şekilde çizilen bu sayfalar-daki tezhip ve boyaların bir bölümü bozulmuştur.

Sure veya konu başları dikdörtgen bir bant şeklinde düzenlenmiş olup dikdörtgenlerin ortasında zaman zaman sure veya konu adının yazılı olduğu elips biçiminde bir

boşluk bulunmaktadır. Köşe boşlukları ise bazen mavi veya yeşil boylarla bazen de altın varak ile doldurulmuştur (Foto. 4).

Yazmanın Esmâ'ül Hüsna bölümünde sayfalar tezhipli düzgün şeritlerle ya yedişerden on dört küçük dikdörtgene bölünmüş ya da tezhipli şeritlerle eksene göre birer kaydırmalı olarak yerleştirilen baklava dilimleri oluşturacak şekilde bölünmüş olup her bir dilimin içerisine yazılar yazılmıştır. Esmâ'ül Hüsna'nın köşe boşlukları ise mavi boyalı seberk motifleri ile süslenmiştir (Foto. 5).

Fotoğraf 5 - Esmâ'ül Hüsna bölümünde tezhipler. / The gilding in the Esmâ'ül Hüsna section.

AĞRI'DA BULUNAN HATTATI VE MÜZEHHİBİ BİLİNMEYEN TEZHIPLİ BİR EL YAZMASI ÖRNEĞİ

Eserin Hilye-i Şerif bölümünde sayfaların tam ortası tezhipli cetvellerle kare bir alan oluşturulmuş, kare alanın tam ortasına birer daire yerleştirilerek dairelerin ortalarına hatlar yazılmıştır. Dairelerin köşe boşluklarında ise zeminler yeşil, çivit mavisi, turuncu veya tezhipli olarak süslenirken sonra köşelere seberk formunda basit bitkisel süslemeler yerleştirilmiştir. Zeminleri mavi, turuncu veya yeşil olanlarda bitkiler tezhipli olup, zeminleri tezhipli olanlarda ise bitkiler turuncu, mavi veya yeşil renkte boyanmışlardır (Foto. 6).

Fotoğraf 6 - Hilye-i Şerif bölümünde tezhipli sayfalar. / The pages with gilding in the Hilye-i Şerif section.

Yazmanın Kenzül Esrar bölümünde ise bazı sayfalarda sayfanın ortasında dört adet besmele-i şeriflerin oluşturduğu çerçevelerle basit sülüs süslemeler yapılmıştır. Besmelelerin aralarındaki boşluklar da tezhiplenmiş Rokoko tarzı kenger yaprakları ve küçük kızıl kahverengi çiçek motifleri yerleştirilmiştir (Foto. 7).

Fotoğraf 7 - Kenzül Esrar bölümünde sülüs süsleme ve tezhipler. / Calligraphy decoration and gilding in the Kenzül Esrar section.

Bu bölümün bazı sayfaları ise kare formlardan oluşan bir cetvele dönüştürülerek her bir karenin içi yazılarla doldurulmuştur. Karelerin kesiştiği noktalara tezhiiple birer aşır gülü yerleştirilmiş olup güllerin dört köşesi mavi renkli küçük nokta formunda yapraklarla bezenmiştir. Bazı sayfaların ortası dikdörtgen bir forma dönüştürüldükten sonra içerisine bir daire yerleştirilmiş, dairenin iç kısmı ise dörderden dört sıra halinde küçük karelere bölünerek içerisine harfler yerleştiril-

Fotoğraf 8 - Kenzül esrar bölümünden tezhipli sayfalar. / Pages with gilding in the Kenzül mystery section.

miştir (Foto. 8). Bu bölümün hatime tezhibinin olduğu sayfadan bir önceki sayfada başları zıt yönlere bakan gövdeleri sazyolu yaprak formunda iki kuş motifi çizilmiştir. Tezhipli olan kuşların gövdelerinin ortasına da üstte “kılıç” altta “kalp” yazısı yazılmıştır. Kuşların gövdeleri üzerinde tüy görüntüsünü vermek için aynı yöne siyah çentikler çizilmiştir (Foto. 9).

Fotoğraf 9 - Kenzül esrar bölümünde figürlü bezeme. / Adornment with figures in the Kenzül mystery section.

Eserin hatime tezhibi oldukça yalındır. Sayfa iki yandan tezhipli cetvellerin oluşturduğu aşağıya doğru giderek daralan bir dik üçgen şeklinde düzenlenmiştir. Üçgenin alt ucu bir vazvo içerisine yerleştirilmiş olup vazvonun ortasında ve iki yanında yukarı doğru gelişen çok parçalı yaprak ve çiçek motiflerinin olduğu bir buket yerleştirilmiştir. Vazo ve yapraklar tezhiplenmiş olup tomurcuk halindeki çiçekler mavi boya ile boyanmıştır. Köşe boşlukları ve çiçeklerin üst kısımlarındaki boşluklara da düzgün olmayan küçük hatalar yerleştirilmiştir. El yazmalarında hatime sayfalarında olması gereken hattat, müzehhip adı ve tarih bilgileri bulunmamaktadır. Bunun yerine ayet yazılmıştır (Foto. 10).

Yazmanın zahriye sayfaları tezhiiple çerçevelenmiş olup, boş sayfaların ortalarına “Ahmet Şerif” ve Arapça “307” rakamının bulunduğu bir mühür bulunmaktadır (Foto. 11). Muhtemelen kitap sahibine ait olan bu mühür baskısındaki 307 rakamı 1307 olarak düşünüldüğünde 1889 miladi yıla denk gelmektedir. Yazmanın süsleme özellikleri de bu tarihi doğrular niteliktedir.

Fotoğraf 10 - Yazmanın hatime sayfası. / The epilogue page of the manuscript.

Fotoğraf 11 - Zahriye sayfalarında yer alan mühür baskıları. / The seal prints on the Zahriye pages.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğudan gelen göç ve akınların ilk uğrak yerlerinden birisi olan Ağrı ili toprakları zengin bir kültürel dokuya sahiptir. Bir geçiş bölgesinde bulunması ve bölgede meydana gelen savaşlar yüzünden çok tahrip olmuştur. Özellikle taşınır kültürel mirası ürünler ya yeterli bi-

duyulmayan bu sanatçıların eserleri araştırmacılar tarafından tek tek gün ışığına çıkarılarak, bir taraftan bu kültür mirası değerli eserler koruma altına alınmış, diğer taraftan bu alanın literatürüne önemli bilimsel çalışmalar kazandırılmıştır.

Fotoğraf 12 - Kars Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Seyyit Ömer adlı bir hattatın elinden çıkan 19. yüzyıl sonuna mal edilen Kur'an-ı Kerim (Kars Arkeoloji Müzesi) / A Quran thought to belong to the end of the 19th century which came from a calligrapher named Seyyit Ömer, now located in the Kars Museum of Archeology

lince sahip olmayan insanların elinde heba olmakta, ya da ilde bir müzenin bulunmayışı ve ilin sınırda olmasından dolayı da eski eser kaçakçılarının eline düşmektedir. Toplumun hafızasını oluşturan bu değerlerin korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması için bir an önce taşınır kültür varlıklarının tespitlerinin yapılarak toplatılması ve acil olarak konservasyon-restorasyon işlemlerine tabi tutularak koruma altına alınması gerekmektedir. Aksi takdirde gün geçtikçe erozyona uğrayan bu zengin kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması için çok geç kalınmış olacaktır.

Geleneksel el sanatlarımız içinde önemli bir yer tutan hat ve tezhip sanatı, tarih boyunca birçok sanatçı ortaya koymuştur. Bu sanat alanından ünü İslam coğrafyası içerisine yayılan Şey Hamdullah, Ahmet Karahisarî, Hafız Osman gibi hat ustaları ile Şah Kulu, Kara Memi gibi tezhip ustalarının yanında isimleri pek duyulmayan ama ortaya koydukları eserleri ile dikkat çeken pek çok sanatçı da bulunmaktadır. Son yıllarda adı pek

19 ve 20. yüzyılın başlarında yakın iller olan Kars (Foto. 12), Van, Erzurum çevrelerinde üretilen ve bu illerin müzeleri ile başka müzelere veya yazma eserler kütüphanelerine götürülen birçok el yazması eserde incelediğimiz el yazmasının hat ve tezhip özellikleri görülmektedir. Bu el yazmalarında dikkati çeken en önemli ortak nokta başkent İstanbul'dan çok uzak olan bu bölgelerde başkent geleneğinin yerel bir tema ile daha özensiz bir biçimde uygulanmış olmasıdır. Bu yazmaların hatlarında genel olarak Hafız Osman üslubu nesih hat benimsenmiştir. İstanbul'un dönemin hilafet merkezi olmasından dolayı Hafız Osman üslubu ile basılan Kur'an-ı Kerimler buradan İslam coğrafyasına yayıldığından daha çok tanınmıştır. Kolay okunması, daha açık ve anlaşılır olmasından dolayı İslam dünyasında yaygın olarak benimsenen bu üslup Hafız Osman'ın talebeleri tarafından kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Tezhiplerde yine başkent geleneğine uyulmakla beraber motiflerin yerel bir tema ile ele alındığı görülmektedir. Altının daha az kullanıldığı bu örneklerde boyanın bezemelerde ön plana çıktığı da görülmektedir.

İlde birçok örneğine rastlanılan ancak korunamayan taşınır kültür varlıklarından birisi olan incelediğimiz tezhipli el yazması, oldukça tahrip olmuş bir durumdadır. Çok düzgün olmayan Hafız Osman tarzı nesih karakteri bir hat ile yazılmış olan yazmanın bezemeleri 18. yüzyıldan itibaren Batı sanatı etkileri altına giren Osmanlı tezhip sanatının aynı moda beğenisinde yerel bir tema ile ele alındığı ilginç örneklerden birisini oluşturmaktadır. Ağrı’da bulunan bu tezhipli el yazması örneğinden yola çıkılarak Osmanlı tezhip sanatı bezeme geleneğinin kesintisiz bir biçimde 20.yüzyılın başlarına kadar bu bölgede varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Kaynakça

- AKSU, H., 1999.
“Türk Tezhip Sanatının Süsleme Unsurları”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.11, Yeni Türkiye Yayınları: 131-145.
- ALPASLAN, A., 2002.
“Türk Dünyasında Hat Sanatı”, Türkler Ansiklopedisi, C.12. Yeni Türkiye Yayınları: 266-273.
- ALPASLAN, İ., 1995.
Her Yönü İle Ağrı, TYBİTAY Yayınları.
- ALPASLAN, İ., 1998.
Cumhuriyetin 75. Yılında Ağrı, Ağrı Valiliği Yayınları.
- BALTACIOĞLU, İ.H., 1993.
Türklerde Yazı Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAYHAN, A. A., SALMAN, F. ve ATASOY, M.,
“Bilinmeyen Bir Hattat: Hafız Ahmet Efendi ve Es-erleri”, Sanat Dergisi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, S. 14, 2008, s. 5-10.
- BİLEN, Y., 2011.
“Erzurumlu Hattat Şevket Efendi”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum: S. 16, s. 301- 316.
- BİLEN, Y., 2013.
“Kevkeb Mehmet Efendi’nin Talebesi Hattat Derviş Hüseyin Efendi’ye Ait Bir Kur’an-ı Kerim”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum: S. 31, s. 18-29.
- ÇETİN, Y., 2012.
Tarihi Kalıntıları ve Kültürel Değerleri İle Ağrı (Genişletilmiş İkinci Baskı), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 008.
- DERMAN, M. U., 1976.
“Hat Sanatında Türklerin Yeri”, İslam Sanatında Türkler, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları: 53-88.
- SERİN, M., 2010.
Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat.
- SÖZEN, M., 1988.
Geleneksel Türk El Sanatları, Milliyet Yayınları.
- DERMAN, F. Ç., 1999.
“Osmanlı Asırlarında, Üslup ve Sanatkârlarıyla Tezhip Sanatı”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.11, Yeni Türkiye Yayınları: 108-120.
- ÖZCAN, Y., 2002.
“Türk Tezhip Sanatı”, Türkler Ansiklopedisi, C.12. Yeni Türkiye Yayınları: 300-307.
- ÖZFIRAT, A., 2001.
Doğu Anadolu Yayla Kültürleri (M.Ö. II. Bin Yıl), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ÖZFIRAT, A., 2004.
“Ağrı Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması”, Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu Bildirileri Kitabı.
- RADO, Ş., 1984.
Türk Hattatları.
- ÜLKER, M., 1987.
Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- TANINDI, Z., 1999.
“Osmanlı Sanatında Tezhip”, Türkler Ansiklopedisi, C.11. Yeni Türkiye Yayınları: 120-125.
- YAĞAN, N., 1992.
Hüsni Hat, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- YAMAN, B., 2002.
“Türk Kitap Sanatlarında Mürekkep”, Türkler Ansiklopedisi, C.12. Yeni Türkiye Yayınları: 283-288.
- YAZIR, M. B., 1974.
Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli-II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.